

EMPRENEDORS QUE NO EMPRENEN

Aproximació als relats i experiències

dels emprenedors del Barcelona Activa

Treball de Final de Grau en Antropologia Social i Cultural

Marina Pallàs Barta

marina.pbarta@gmail.com

Curs 2016-2017

Tutora: Mònica Martínez Mauri

RESUM

L'emprenedoria no es pot definir estrictament ni com una política ni com una activitat econòmica. Tanmateix, en els últims anys ha estat ocupant cada cop més un lloc important en països i societats d'arreu, on s'inverteix cada vegada més recursos (financers i de temps) a aquest àmbit tant a nivell públic com privat. Cada cop són més, doncs, les persones involucrades en aquesta de diferents formes, ja sigui d'una forma més directa o indirecta.

En aquest article analitzaré els discursos i narratives referents a l'emprenedoria que s'activen en els espais del centre dedicat a l'emprenedoria del Barcelona Activa, i ho faré intentant esbossar el marc més general en què aquests tenen lloc. Amb aquest anàlisi vull exposar i a l'hora tractar de resoldre o aportar algunes pistes sobre certes contradiccions (aparents) amb què m'he trobat al llarg del treball, com el fet que la major part de persones que conformen el gruix d'usuaris del Barcelona Activa s'interessen per l'emprenedoria sense mostrar intenció d'emprendre.

PARAULES CLAU:

Emprenedoria, emprenedors, Barcelona Activa, desenvolupament, progrés, neoliberalisme, somni, mite, individualisme.

ÍNDEX

Introducció	2
Tècniques d'investigació i etnografia	4
El cas d'estudi: el Barcelona Activa	4
Metodologia i tècniques	5
Els informants	6
L'emprenedoria com un imprescindible	7
Després de les economies d'explotació i abast	7
Thatcher i el cas anglès	8
Canvis polítics i canvis en els imaginaris	9
L'emprenedoria és a l'individu el que el desenvolupament és als països	12
Les facultats emprenedores i l'individualisme institucionalitzat	12

El somni: una promesa eterna	16
Idealització i discurs mític	16
Desencantament	18
Conclusions	18
Annex	21
Bibliografia	25

INTRODUCCIÓ

Davant la complexitat aparent del concepte de l'emprenedoria –al mateix Barcelona Activa es tractava de formes molt diverses–, em vaig proposar identificar discursos i actituds en relació a aquesta que m'ajudessin a treure'n l'entrellat. La definició bàsica de l'emprenedoria és, valgui la redundància, la d'emprendre, és a dir, crear una empresa. Concretament, les definicions de diccionari inclouen la noció de dificultat i risc¹. Però la major part de discursos abasten moltes més concepcions, cosa que fan del concepte un terme molt complex².

Per aquest motiu, el Barcelona Activa, un centre on es realitzen activitats enfocades a l'emprenedoria, es presentava com un escenari ideal per conèixer diferents percepcions relacionades amb aquesta. Era fàcilment accessible per mi –tant per motius de proximitat com perquè està obert a tothom– i era un espai representatiu dels organismes enfocats al foment de l'emprenedoria no només de Barcelona sinó de Catalunya –ja que aplega gent de municipis de totes les províncies–.

Com altres conceptes i fenòmens, l'emprenedoria és un terme certament ambigu que sembla que requeriria d'extenses investigacions per determinar-ne les implicacions. L'objectiu final d'aquesta recerca és, aportar en la mesura del possible i en el marc de la ciutat de Barcelona, i més concretament del Barcelona Activa, unes primeres propostes d'anàlisi i punts de reflexió que puguin contribuir a la consolidació de la línia d'investigació basada en el fenomen global de l'emprenedoria, que ja va acumulant estudis, però que sembla que encara no són suficients –personalment, m'ha costat torbar-ne específicament d'emprenedoria–.

Persones del meu entorn proper han creat o s'han proposat crear una empresa, i les seves experiències sempre han estat molt complexes. Aquestes m'han dut a reflexionar més d'una vegada

¹ Real Academia Española, Diccionari Institut d'Estudis Catalans

² L'emprenedoria podia ser moltes coses. P. L. Payne (1982) inicia la seva obra sobre l'estudi de l'emprenedoria britànica al s. XIX reconeixent les dificultats que té per definir el mateix concepte.

sobre el fenomen. Però d'entrada, l'emprenedoria se'm presentava a mi mateixa com una paraula carregada de connotacions positives. Hi ha múltiples entitats públiques i privades destinades a fomentar aquesta emprenedoria: incubadores o acceleradores d'empreses públiques i privades, el mateix Barcelona Activa, i organismes destinats a estudiar i fomentar l'emprenedoria com el Global Entrepreneurship Monitor (GEM). Però les dades relatives als efectes pràctics de l'emprenedoria sobre les vides de les persones i els conjunts socials, de manera global i a llarg termini, semblen difícils de determinar. El mateix GEM es limitaria a recollir dades sobre "l'activitat emprenedora, les actituds i les aspiracions dels individus"³, és a dir, recolliria les experiències prèvies al fet d'emprenedir i no posteriors, quedant-se en el terreny sempre de les "aspiracions de les persones", les "motivacions dels emprenedors" i el "clima que rodeja les iniciatives emprenedores d'una societat"⁴.

Si bé aquest treball no té capacitat per analitzar les dades concretes sobre els efectes de l'emprenedoria en les persones i grups socials, sí que pretén preguntar-se sobre el context particular en què han pres força els discursos positius en relació a l'emprenedoria i s'han activat les polítiques que la fomentaven. Però sobretot, pretén centrar-se en les percepcions de les persones que han participat de les activitats relacionades amb l'emprenedoria. Quan parlo d'emprenedoria en aquest treball, ho faig incloent, per una banda, totes aquestes polítiques, discursos i activitats, incloses les del Barcelona Activa, que contribueixen al foment de l'emprenedoria i, per altra banda, el conjunt d'aquelles experiències de les persones que s'han interessat per l'emprenedoria, concretament, en el marc de les activitats realitzades al Barcelona Activa. Això inclou no només aquelles persones que empreneden –és a dir, creen una empresa– sinó totes les que participen de les activitats relacionades amb l'emprenedoria, independentment que acabin esdevenint empresaris o no. La majoria de persones que acudeixen al Barcelona Activa, igual que els informants d'aquest treball, no acaben creant cap empresa⁵. Però no per això deixen de considerar-se emprenedors. En algun dels programes que el centre posa a disposició dels usuaris, l'acció d'emprenedir era definida com: "Una actitud, una forma de ser i d'estar, que va més enllà del procés de creació d'una empresa o de l'autoocupació"⁶.

En primer lloc, doncs, tractaré d'esbossar les circumstàncies concretes en què ha pres força el concepte d'emprenedoria tal i com el coneixem (no només com el fet de crear una empresa sinó, tal

³ <http://www.gem-spain.com/informes/>

⁴ Com a molt, he pogut trobar informes que analitzaven més els atributs de la figura de l'emprenedor que l'emprenedoria mateixa: O. De Castro, Julio; Rachida, Justo; Maydeu Olivares (2008), informe de la Fundació BBVA.

⁵ És una dada que se't dona a la càpsula introductòria del Barcelona Activa, i que he pogut constatar en conèixer les experiències dels meus informants.

⁶ <http://emprenedoria.barcelonactiva.cat/emprenedoria/cat/programes/Escola-de-Dones-Emprenedores.jsp>

com deia el GEM, com una motivació, una actitud o una aspiració⁷). Un cop definit aquest context, el treball se centrarà en vincular-ho amb el material etnogràfic obtingut per veure com les narratives i experiències dels informants encaixen amb aquests discursos i panorama general, i així tractar d'abocar llum sobre les contradiccions sorgides al llarg del treball de camp.

Tant la bibliografia com el treball de camp suggereixen que l'emprenedoria com a concepte i fenomen té una profunda capacitat de re-significació de les experiències –i també percepcions– de les persones i, en conseqüència, dels imaginaris col·lectius. Així doncs, l'emprenedoria com a concepte i fenomen es presenta com un fet gens casual que té lloc en unes circumstàncies (socioeconòmiques, polítiques) molt específiques –i no en unes altres– i que té influència sobre el dia a dia dels individus. La hipòtesi del treball no és només aquesta, és a dir, que l'emprenedoria actua com a element re-significador d'experiències i de l'imaginari col·lectiu, sinó que ho fa prenent el relleu de conceptes-fenòmens que també han arribat a tenir gran pes en les societats occidentals com ho ha fet el desenvolupament o el progrés. Això permetria la continuïtat d'unes idees i fins i tot d'unes pràctiques o polítiques que, acompanyades per tot un imaginari relatiu a l'emprenedoria, es van re-situant en un nou context marcat per la inseguretat i la inestabilitat laborals.

Aquestes idees, presents en discursos tant polítics com dels mateixos informants del treball, s'articulen a través de nocions concretes, com la noció de somni; una noció molt recurrent en les activitats emprenedores. En la mesura que l'emprenedoria es valora tot sovint en termes més aviat conceptuals –és a dir, no segons els efectes pràctics que té sobre les persones, sinó segons les percepcions de les persones en relació a aquesta i, per tant, segons la concepció social que es té d'aquesta segons els països i contextos⁸–, i davant els riscos que implica per una persona emprendre, el somni es presenta com el màxim “validador” de les aspiracions emprenedores. Aquesta part tancarà l'anàlisi (on es combinarà teoria i material etnogràfic) per arribar a les conclusions.

TÈCNiques D'INVESTIGACIÓ I ETNOGRÀFIA

El cas d'estudi: el Barcelona Activa

Començant per introduir el cas d'estudi, podríem dir que, a grans trets, el Barcelona Activa és un centre dedicat a activitats relacionades amb l'emprenedoria que és gestionat per l'Ajuntament de Barcelona. Aquest escenari se'm presentava com força idoni per fer aquest tipus d'estudi: era més o menys accessible per mi, agrupava gran quantitat d'usuaris d'arreu i mobilitzava gran quantitat de recursos públics i privats de la ciutat de Barcelona.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Els informes del Global Entrepreneurship Monitor es basen únicament en les percepcions de les persones en relació a l'emprenedoria, segons els països.

Fundada al 1986, es defineix com una agència de *desenvolupament local* de l'Ajuntament. Als seus espais, repartits entre un edifici situat a la zona anomenada 22@ i al Convent de Sant Agustí, s'hi duen a terme activitats que consisteixen principalment en l'acompanyament en la creació d'empreses i el creixement empresarial i la promoció de l'ocupació, tot a través de seminaris, programes d'acompanyament, formació, borses de treball i finançament. Entrant al pla de les xifres, l'any 2016, el Barcelona Activa hauria executat un pressupost de 51,7 milions d'euros, el 32% del qual s'hauria destinat al servei d'ocupació d'empreses, a les actuacions de foment d'emprenedoria i suport a la creació d'empreses, a activitats formatives, a la promoció del desenvolupament de proximitat i a les actuacions vinculades al foment de la innovació socioeconòmica. El 68% restant s'hauria destinat a l'àmbit de l'ocupació i a la gestió municipal. Aquest pressupost prové en un 81% de l'Ajuntament de Barcelona, concretament, de l'Agència de Desenvolupament Econòmic i Local de l'Ajuntament⁹.

Malgrat en principi sembla establir-se una distinció pel que fa a les activitats dedicades a l'àmbit de l'emprenedoria i a l'àmbit de l'ocupació, el treball de camp mostra que en molts casos aquestes activitats es confonen; hi ha activitats que serveixen tant per qui cerca ocupar-se com qui per vol emprendre, ja que tot sovint l'emprenedoria es presenta com una forma activa de resoldre el problema de la desocupació, és a dir, com una forma d'autoocupació.

Metodologia i tècniques

La part etnogràfica del treball inclou, per una banda, les entrevistes realitzades als ponents o organitzadors i els usuaris del Barcelona Activa i, per l'altra, tot allò que he recollit –ja sigui a través de l'observació o de la participació– en acudir setmanalment (de vegades un cop, de vegades dos i de vegades tres a la setmana) a les diferents activitats i seminaris, que allà s'anomenen “càpsules” –són monotemàtiques i poden compondre's de més d'una sessió– i que tenen lloc al Barcelona Activa, relacionades sempre d'una forma o altra amb l'emprenedoria. He realitzat el treball de camp al Barcelona Activa durant set mesos, del novembre a l'abril, i la meua posició sempre ha estat la d'observadora participant: en participar en les càpsules que tenien lloc al conjunt d'espais del Barcelona Activa he conegut les experiències d'aquests usuaris però també he vist com s'activaven les narratives relatives a l'emprenedoria. Per tant, les percepcions que apareixen en aquest treball inclouen tant les dels usuaris com les dels ponents de les càpsules, i es vinculen no només amb les experiències simultànies dels usuaris al meu treball de camp sinó també, i sobretot, amb les experiències prèvies que els havien dut fins allà. Les entrevistes s'han realitzat al conjunt de persones que he anat coneixent al llarg de les activitats i espais on acudia, on he format part dels diversos grups que s'han creat en cada moment. Aquests eren generalment canviants -d'unes deu a vint persones-,

⁹ Memòria del 2016 del Barcelona Activa. Veure annex per més dades.

però he pogut conèixer més en profunditat alguns casos, ja fos perquè les seves experiències m'haurien despertat un interès especial pel treball, com perquè els informants mostraven més disposició i interès a col·laborar-hi, com perquè la relació que s'establia entre nosaltres era més propera i donava lloc a més trobades.

No es pot parlar de grups uniformes i cohesionats, però sí que he pogut observar com s'establien relacions més estretes entre persones, que sorgien de l'interès mutu pels projectes o intencions de l'altre pel que fa a la creació d'empreses o idees sobre possibles projectes futurs. Les sessions duraven de 2 a 4 hores, però en diverses ocasions, durant tot un matí o tota una tarda, les persones d'una sessió coincidien a la següent, la qual cosa permetia que l'encontre entre persones fos una mica més llarg, de manera que en alguns casos s'establien relacions una mica més estretes i duradores entre els usuaris, incloent-me a jo mateixa.

Hi ha hagut una certa negociació de la meua posició, però que no m'ha afectat personalment; era la negociació a la que tothom se sotmetria per formar part del Barcelona Activa. Es pot acudir a les càpsules, però s'ha de manifestar una intenció i interès, ni que siguin remots, per crear o portar una empresa. Tot sovint, als grups es fan explicar els projectes que a cadascú li agradaria realitzar o bé que ja estan portant. En aquest cas, jo parlava de l'empresa de la meua mare, ja que s'encabia dins el model de petita empresa que es promou al centre, però, a part, també és el cas d'emprenedoria més proper a mi a nivell personal. Tot i així, cada cop que entrevistava un dels informants, ja fossin usuaris o un dels ponents, sí que els explicava que estava estudiant el Grau d'Antropologia i que estava realitzant un treball que s'interessava per les experiències dels membres del Barcelona Activa i en relació a l'emprenedoria. En ser tan diversos els motius d'assistència dels usuaris als seminaris, aquest fet no va arribar a sobtar mai, i ningú no es va mostrar molest quan els ho explicava. L'únic requisit formal, però, per acudir a les càpsules del Barcelona Activa, era acudir a la sessió introductòria (la més nombrosa de totes a les que he acudit -unes cent persones-, ja sigui perquè després la gent es dispersa segons els seus interessos o bé perquè un tant per cent se'n desdii) i, després, amb el número d'usuari que se't donava, inscriure's a les activitats en què volies acudir a través del portal web o bé al mateix centre.

Els informants

Pel treball he fet un total de vuit entrevistes, quatre dels quals eren usuaris del Barcelona Activa i dos eren ponents. Una havia estat usuària del Barcelona Activa anteriorment. Els informants eren en Pere, casat i amb fills d'uns 20 anys, de 43 anys i de Lleida –venia cada divendres des d'allà per acudir als seminaris–, treballador en una empresa d'assegurances; en Manel, separat i sense fills, també d'uns 40 anys, professor d'Institut, de Vic; la Patrícia, de 52 anys, divorciada i amb dues filles joves, que ha

iniciat una petita empresa a Barcelona; la Maria José, de 39 anys, separada i mare d'una filla de 10 anys i a l'atur de Barcelona; en Jordi, periodista, de 47 anys, separat i sense fills, de Barcelona; l'Esther, d'uns 35 anys, amb dues filles petites, a qui havien acomiadat de l'empresa on havia estat treballant durant molts anys en quedar-se embarassada, de Barcelona; l'Albert, un dels ponents dels seminaris, casat i amb un fill gran, actualment al cap d'una empresa, d'uns 50 anys i de Barcelona; i en Josep, casat i sense fills, d'uns 40 anys i al cap de més d'una empresa, de Barcelona. Fent un anàlisi del perfil general dels informants cal destacar dues coses. En primer lloc, la major part dels usuaris, tot i mostrar interès per l'emprenedoria, no mostraven una intenció immediata de crear una empresa. Això quadra amb les dades dels informes de 2016/2017 del Global Entrepreneurship Monitor¹⁰, que indiquen que malgrat l'emprenedoria és tot sovint considerada com una bona elecció pel que fa a la carrera professional, i quan fins i tot es considera que es tenen aptituds per emprendre, les intencions directes d'emprendre en els tres propers anys són molt més baixes¹¹. El meu treball de camp, però, indica que el fet de crear una empresa no determina el caràcter emprenedor d'una persona; com hem indicat, l'emprenedoria tot sovint se situa al pla d'allò més conceptual, tenint en compte les actituds i les aspiracions més que no pas els fets.

Per altra banda, malgrat hi havia gent de totes les edats, una part important (més de la meitat) semblava tenir entre quaranta o cinquanta anys¹², i tots els informants compartien, inclosos els ponents, experiències prèvies negatives pel que fa al món laboral: generalment tots compartien uns llargs historials d'ocupació marcats per la precarietat, o bé havien estat a l'atur o havien estat en empreses que havien fet fallida, o bé no estaven satisfets amb les seves condicions laborals. Què pot explicar la relació entre aquest tipus de perfils i les activitats o aspiracions emprenedores?

L'EMPREDORIA COM UN IMPRESCINDIBLE

Després de les economies d'explotació i abast

Primer de tot, centrem-nos en el context global que pugui permetre'ns entendre les característiques del terme. És difícil considerar el concepte estrictament com una paraula o un fenomen. Tot i així, Brown i Ulijn (2004) expliquen com l'emprenedoria ha constituït un fenomen global en els últims anys. Com d'altres, els autors situen l'emprenedoria com un fenomen gairebé inherent a la innovació, entesa com "una sèrie de passos tècnics i tecnològics" (Zuckerman i Robertson, 1974), o bé com "una creativitat accentuada que deriva en productes i serveis" (Kuhn via Cumming's [1998]) o bé "una innovació que triomfa al mercat". Recollint les tres propostes, proposen que la innovació tracta amb

¹⁰ Informe del 2016/2017 del Global Entrepreneurship Monitor, pp. 18-19.

¹¹ Veure figura 1 i 2 de l'annex.

¹² <http://gemconsortium.org/about/news/49>

processos, productes, serveis i tecnologia, i que consisteix bàsicament en crear alguna cosa nova i implementar-ho amb èxit al mercat. Com ells, que consideren que des d'aleshores esdevé un punt clau en l'agenda de les polítiques econòmiques europees, Parker¹³ coincideix en apuntar els anys 1980 com un moment que, precedit per grans transformacions durant els anys 1960 i 1970, duu a un augment del que Audretsch i Thurik (2001) anomenarien "economia emprenedora", basada menys en els recursos naturals, la mà d'obra i el capital, i més en el coneixement i la innovació. Brown i Ulijn destaquen també com, fins els 1980, el focus en l'emprenedoria era gairebé absent. Fins aleshores, al centre de les economies modernes hi hauria l'explotació de les economies d'escala i abast. Però amb la crisi del petroli de 1973, hi hauria hagut un creixement econòmic moderat junt amb alts nivells d'atur persistents que haurien estimulat l'emprenedoria com un camp potencial de creació de feina i creixement econòmic¹⁴. Aquesta associació entre alts nivells d'atur i augment d'emprenedoria, com si el primer fos un estimulador del segon, ha estat assenyalada també per altres autors com Geert Hofstede, Niels G. Noorderhaven, A. Roy Thurik, Lorraine M. Uhlaner, Alexander R.M. Wennekers and Ralph E. Wildeman¹⁵ qui, a través d'un exhaustiu anàlisi de múltiples factors, estableixen una relació directa entre l'increment de l'atur i l'increment de l'emprenedoria com a forma d'autoocupació, així com també una relació negativa entre la Renda Nacional Bruta per càpita i el nombre d'emprenedors (com més baix el valor del primer índex, més alt el nombre d'emprenedors), cosa que explicaria que Espanya es trobi al capdavant de molts països europeus pel que fa la proporció de població emprenedora en els últims anys. Però el factor que pels autors seria més determinant és el de la "insatisfacció" en relació a les variables "democràcia" i les seves "condicions de vida": com més insatisfets la democràcia del país i les seves condicions de vida, més tendeixen a emprendre¹⁶.

Thatcher i el cas anglès

Landström arriba a atribuir aquest fet a un component directament ideològic; per ell, Margaret Thatcher hauria tingut una "visió ideològica de l'emprenedoria i els petits negocis" que hauria dut a aquesta activació de l'economia i les polítiques emprenedores¹⁷. Segons l'autor, als anys 1980, totes les polítiques s'haurien dirigit a canviar la mentalitat del Regne Unit, creant una "cultura emprenedora". Privatització, desregulació, nou règim d'impostos, i un gran nombre de nous instruments polítics contribuirien a estimular els petits negocis. Jonsson¹⁸ també menciona aquest component i situa les

¹³ Parker, Simon (2009).

¹⁴ Audretsch, David i Thurik, Roy (2001).

¹⁵ "Culture's role in entrepreneurship: self-employment out of dissatisfaction", a Brown, Terrence i Ulijn, Jan (2004).

¹⁶ Veure figura 3 de l'annex.

¹⁷ Landström, H. (2005), p. 98. Per veure alguns dels arguments crítics amb l'emprenedoria, veure annex.

¹⁸ Jonsson, Cap. 7.

polítiques de Thatcher com un punt central en aquest punt d'inflexió pel que fa a les polítiques econòmiques i en relació a l'emprenedoria europees. Jonsson descriu Thatcher com una "innovadora a nivell macro-social": a través d'aquestes polítiques, hauria canviat la concepció en relació al neoliberalisme també dels partits d'esquerra. Un seguit de polítiques neoliberals implementades per la "New Labour's Third Way" hauria seguit una tendència a la privatització que s'hauria seguit pel conjunt no només de partits d'esquerra del país sinó per partits, també socialistes, de la resta d'Europa –en aquest punt, la desigualtat de renda, que havia incrementat bruscament als 80, va esdevenir encara més alta quan el coeficient GINI, basat en els ingressos nets, va assolir el 36%; aquest va ser el nivell de desigualtat més alt en 50 anys¹⁹–. Després de la crisi de 2008, el New Labour no hauria fet un replantejament fonamental del model capitalista britànic en què les polítiques econòmiques dels últims anys havien estat operant²⁰, i hauria seguit la trajectòria neoliberal marcada pel règim Thatcher, mentre que a la resta d'Europa s'haurien adoptat seguir tendències similars.

Canvis polítics i canvis en els imaginaris

Així, malgrat tot sovint es tracti la transició d'una economia més "gestionada" a una de més "emprenedora" com quelcom natural²¹, intentant traçar les causes d'aquesta transició, aquests anàlisis apunten que aquest augment de l'emprenedoria va en paral·lel a polítiques Estatals menys intervencionistes pel que fa al control de l'economia i més centrades en el lliure mercat i el sector privat. Com tant s'ha tractat des de la literatura de l'Antropologia del Treball, amb el pas del model fordista a la postfordista, es produeix una retracció i desarticulació de l'Estat keynesià i, per tant, desinversió social, que provoca canvis en les mateixes concepcions dels treballadors pel que fa al treball i a la pròpia posició social. Desarticulació de la consciència de classe i les solidaritats i fragmentació social en el marc d'unes polítiques de desinversió social que subordinen les concepcions de drets i condicions laborals a la del mercat, per Wacquant o per Lefebvre²², caracteritzen el nou conjunt de treballadors inestable i heterogeni en un nou panorama marcat per la inseguretat. L'Estat, cada cop menys intervencionista, ara ja només intervindria per corregir les situacions quan hi ha poca inversió i fomentar així l'emprenedoria "for everybody's good", com descriu Parker²³. Com és d'esperar, els canvis en les polítiques s'acompanyarien d'uns canvis determinats en els imaginaris i les pròpies concepcions. Com Friedrich Hayek, els pensadors del neoliberalisme ja haurien pogut preveure (i esperar) un reemplaçament de l'imaginari col·laboratiu i de comunitat per un

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ Veure annex.

²¹ I com quelcom, fins i tot, propi del "progrés": "Employment as part of social economics and the transition to innovation and entrepreneurship as part of social progress is obvious". Brown, Terrence i Ulijn, Jan (2004).

²² Wacquant, Loïc (2009) i Lefebvre, Henri (1968).

²³ Parker, Simon (2009)

d'individualista i de competència, mentre concebrien qualsevol intervenció de l'Estat com un atac a les llibertats individuals²⁴, però aquestes transformacions en els imaginaris que acompanyen les noves polítiques i situacions tenen lloc a diferents nivells; des de les concepcions d'aquells qui ho promouen a aquells que, com els meus informants, d'alguna manera, "s'hi troben". Una nova concepció generalitzada d'aquest nou paradigma podria ser el que Landström defineix com la moda del "Small is Beautiful". L'autor explica que l'increment de l'emprenedoria va de la mà d'un canvi en la "moda" entre la gent jove, que veuria, arran de la crisi, les grans firmes com massa burocràtiques i poc interessants per treballar²⁵. De fet, aquest era un dels arguments que els informants donaven per explicar el seu interès per l'emprenedoria, que "s'ha d'apostar per la petita empresa" (com van dir tant l'Albert com en Josep als seus seminaris): les petites empreses es perceben com un punt de ruptura amb les experiències laborals negatives relacionades amb grans empreses (males condicions salarials i horàries, relacions complicades amb la resta de treballadors). Tots els informants que vaig entrevistar valoraven més positivament les petites que les grans empreses, independentment de quines fossin. Per Landström, aquesta moda acompanyaria els canvis en les tendències polítiques a Europa, en què prendria pes la idea que els petits negocis són la solució als problemes d'atur derivats de les crisis en les grans empreses²⁶.

Els informants tenien sempre una visió molt positiva de l'emprenedoria –si més no, abans d'emprendre–. Però si l'ideal era que l'empresa petita havia d'acabar esdevenint una gran empresa per tenir èxit, i era conegut i reconegut entre tots els usuaris que un dels problemes principals a que t'havies d'enfrontar al crear una empresa era la gran quantitat d'hores que s'hi havien de dedicar a canvi de baixos salaris, a què es devia aquesta valoració tan positiva? Les experiències prèvies de les persones que s'han interessat per l'emprenedoria són imprescindibles per explicar-ho. Aquí cal establir una distinció pel que fa als informants: de tots els usuaris (no ponents), només una persona havia arribat a emprendre. Com més tard veurem, les percepcions per ella de l'emprenedoria no eren les mateixes que les d'aquells qui no havien emprès. L'emprenedoria era vista com molt positiva, doncs, quan s'havia viscut un cas d'èxit (s'havia aconseguit estabilitat laboral i bons salaris a través de la creació d'una empresa, com passava només en el cas dels ponents) o quan encara no s'havia experimentat. Si, seguint Wacquant, actualment el salari ja no constitueix una font de seguretat sinó, ben al contrari, passa a ser part del problema²⁷, l'emprenedoria no es presenta només com una alternativa al problema de l'atur sinó també a la precarietat laboral. En moltes de les càpsules del Barcelona Activa es dona la dada que menys del 80% de les empreses fan fallida abans dels tres anys. Tot i així, i tot i saber les dificultats que encarna iniciar una empresa, l'emprenedoria se segueix valorant molt positivament. Aquesta valoració, doncs, no pot explicar-se sinó per dues causes: la

²⁴http://politicasyplanificacion.sociales.uba.ar/files/2014/07/Unidad1_Teorico_Anderson.pdf

²⁵Landström, H. (2005)

²⁶Veure annex.

²⁷Wacquant, Loïc, *ibídem*.

primera, és que tal com es dedueix dels plantejaments dels autors esmentats, l'emprenedoria es presenta molt sovint com una resposta a problemes estructurals com l'atur persistent i les males condicions laborals, com la inestabilitat i els baixos salaris. Tots els informants havien passat per episodis de precarietat i inseguretat laboral, i tots tenien un historial d'ocupació força llarg marcat per la inestabilitat. Per tant, l'emprenedoria es presenta com una oportunitat (almenys, en la teoria) per trencar amb aquestes experiències. L'emprenedoria és considerada generalment de forma molt positiva, però sempre ho fa en relació a experiències prèvies molt negatives. El segon motiu que sigui valorada tan positivament és que, tot sovint, l'emprenedoria no és sinó una forma d'autoocupació, i en aquest sentit, no només és una alternativa a les condicions en què es troben les persones sinó que, quan les persones no tenen feina, és directament l'única opció. Aquest és el cas de la Maria José, la Patrícia i l'Esther, que s'havien trobat a l'atur les tres i s'havien proposat emprendre quan ja no veien més maneres d'acabar amb la seva situació. La Patrícia va arribar a crear una empresa, però la seva visió de l'emprenedoria era, des d'aleshores, més aviat negativa, mentre que la Maria José reconeixia que s'ho plantejava però ho reconeixia poc probable: "en la meva situació, ara... No ho veig factible". De fet, ella havia acabat acudint a càpsules d'emprenedoria de forma certament accidental; s'havia inscrit a programes per trobar feina i li havien acabat recomanant seminaris d'emprenedoria. L'Esther semblava començar-se a plantejar la idea però més aviat a llarg termini. Qui explicaven haver sentit més urgència per emprendre eren la Patrícia i la Maria José, que es van plantejar la idea quan ja havien acabat l'atur i / o havien hagut de recórrer a ajudes socials:

"De vegades em diuen que sóc una crack. I també em molesta, perquè jo no sóc una crack. Vaig fer el que hauria fet tothom. O feia això [l'empresa] o... No sé! Estàvem en plena crisi, ho havia provat tot. Ja no sabia què fer." (Patrícia)

Tot sovint, però, i com passa en la majoria de casos, els usuaris del Barcelona Activa es queden a les portes d'iniciar una empresa. En Pere era de Lleida i treballava en una empresa d'assegurances, però venia gairebé cada divendres per acudir a diversos seminaris relacionats amb l'emprenedoria. Amb tot, sempre em deia que no tenia clar quin tipus d'empresa faria en el seu cas, com si no s'ho plantegés seriosament. En Manel, de Vic i professor d'un institut de formació professional de tecnologia, semblava que reflexionava en veu alta sobre el per què acudia als seminaris quan li vaig preguntar:

"M'agrada aprendre coses. Encara que no hagi de muntar cap empresa... A mi m'agrada aprendre del tema. L'any passat ja vaig venir a alguna càpsula [seminari]... Hi ha gent que no té clar un objectiu professional. En general la gent té més clar un objectiu concret".

Tots ells, o bé mostraven un interès en l'emprenedoria per necessitat (d'autoocupar-se), o bé pel desig de produir un canvi en les seves vides laborals. En el discurs del Manel semblava que es plantejava l'emprenedoria com un punt de ruptura amb allò "tradicional":

"A lo millor gent que simplement és a l'atur i vol tornar a situar-se o obrir les mires... Descobrir-se. A mi m'interessa formar-me a través de formacions com aquesta, en coses que els estudis tradicionalment no et formen".

L'emprenedoria és objecte, en contrast amb les experiències anteriors, generalment negatives, d'una certa idealització. El discurs de l'emprenedoria és tan potent que al Barcelona Activa es fomenta la formació en emprenedoria tot reconeixent que la major part de persones que hi acudeixen no acaben emprenent i que la major part d'empreses que s'inicien fan fallida en menys de tres anys. En aquest punt, els casos d'èxit sempre són fonts de motivació. L'emprenedoria fa participar l'individu d'un imaginari en què adquireix un paper actiu: imagina un model de negoci, treballa les seves aptituds, per poder arribar a desafiar les condicions en què es troba i que sent que se li escapen. És a dir, l'emprenedoria no et situa tant en una posició definida, estable i segura en relació al treball sinó que opera a nivell més conceptual, restablint la confiança de l'individu sobre un mateix i, alhora, sobre la societat. No es tracta tant doncs, d'evitar que l'individu quedi exclòs del conjunt social sinó, més aviat a la inversa; evitar que l'individu exclogui del seu imaginari aquesta confiança social.

L'emprenedoria es presenta així com un concepte-fenomen imprescindible perquè, per una banda, moltes vegades en el marc de la precarietat, és l'única opció a la que pot recórrer una persona per posar fi a una situació d'inseguretat i desemparament i, per l'altra, garanteix la confiança de l'individu en el conjunt social quan les garanties del seu benestar havien estat difuminades.

L'EMPREDORIA ÉS A L'INDIVIDU EL QUE EL DESENVOLUPAMENT ÉS ALS PAÏSOS

Les facultats emprenedores i l'individualisme institucionalitzat

En aquest punt, l'individu esdevé l'actor primordial: les causes de la seva situació personal recauen només sobre ell. Els factors que puguin conduir a un mateix a la possibilitat d'emprendre com a alternativa a la precarietat o al desencantament o, directament, com a últim recurs, per altra banda, es desdibuixen junt amb les alternatives possibles. Així es deduïa de la narrativa de l'altre ponent, l'Albert, quan ens aconsellava la posició que s'ha d'adoptar com a treballador dins una empresa. Fent referència a un episodi que havia viscut quan va estar en una empresa que va fer fallida, ens comentava:

"Heu d'ocupar una posició *proactiva* sempre, és molt important. On jo treballava, feia temps que no pagaven a ningú, i la gent anava treballant esperant cobrar algun dia. Un dia, em vaig presentar al

despatx dels caps i els vaig dir, 'quant em deueu?', i em van dir 'tant'. I jo els vaig dir, 'doncs doneu-me la meitat i me'n vaig ja. Sobretot, no espereu que les circumstàncies decideixin per vosaltres'.

En forma d'un atribut positiu com és el de ser "proactiu", una situació negativa és revertida. En aquest punt, s'inverteix més en fomentar la seguretat sobre les capacitats d'un mateix que a garantir la seguretat (laboral, salarial) mateixa. Moltes de les càpsules estan destinades a analitzar i fomentar aquest tipus d'aptituds individuals pròpies de l'emprenedoria. En un dels seminaris, una activitat consistia en avaluar-se a un mateix sobre diferents trets que, en la seva màxima puntuació, s'apropaven a una mena de figura ideal de l'emprenedor. Havies d'avalua-te de l'u al deu en un test que mesurava el teu grau persona d'emprenedoria. Hi havia quatre apartats, que feien referència als conceptes: "esperit aventurer"- "esperit no aventurer", "curiositat"- "cap curiositat", "força de voluntat"- "gens de força de voluntat" i "rauxa o coratge". Quaranta era la puntuació màxima de caràcter i potencial emprenedor. En una altra activitat hauríem fet el mateix però per mesurar el nostre grau de "lideratge".

En el marc més general, podríem arribar a parlar d'un cert individualisme institucionalitzat: la lògica emprenedora s'activaria a la par d'una mena de sort "d'Estats de Schrödinger", que tot sovint només es manifesten a través de la intervenció en els mercats de crèdits per assistir les start-ups –això explica la creació d'incubadores públiques per start-ups, com la del Barcelona Activa–, la baixada d'impostos per estimular l'emprenedoria i, com passa en el cas del Barcelona Activa, la formació en emprenedoria, independentment de si aquesta condueix a la creació d'empreses o no. S'inverteix gran quantitat de recursos (econòmics i de temps) en el foment del desenvolupament personal i les aptituds individuals i emprenedores.

En aquest sentit, l'emprenedoria sembla prendre el relleu de conceptes com el de desenvolupament. Rist descrivia el desenvolupament com un "sistema de creences" occidental i un "slogan mobilitzador" de moviments socials, pràctiques messiàniques i esperança²⁸. Molts dels seminaris del Barcelona Activa giren entorn aquests mateixos conceptes. T'animen a tenir esperança en els teus somnis i projectes, mentre que els referents que articulen totes les activitats i que han de servir com a fonts d'inspiració, les històries dels emprenedors exitosos són tractats com una mena d'episodis imprescindibles en la història occidental. Els seus autors es presentaven com individus que, per mitjà del desenvolupament dels seus atributs personals (el caràcter visionari de Steve Jobs el va dur a fer Apple, l'antisocial Zuckerberg va acabar canviant les formes de relacionar-se de les persones, i la gaseria de Kamprad hauria permès que comprem cadires de disseny per quatre euros) han canviat la societat i han d'actuar com a referents per a la resta de persones. En Manel utilitzava aquest mateix concepte de desenvolupament personal:

²⁸ Lins Ribeiro, Gustavo (2007), p. 182.

“Jo vinc de l'àmbit científic, molt de ciències pures. No s'hi tracta res d'humanitats, ni de comunicació, ni d'empresa. Normalment aquí aprens coses que normalment no es toquen en altres llocs... Aquí pots desenvolupar les teves habilitats, es fa d'una altra manera, que normalment no t'hi trobes”.

Un altre dels informants, en Jordi, parlava de desenvolupament en els següents termes:

“Per mi [acudir als seminaris del Barcelona Activa] és un enriquiment. No només a nivell econòmic, sinó de ser millor, expressar i desenvolupar millor les meves inquietuds. Tots tenim habilitats i passions... Tinc la sensació que existeixen coses a fer”.

I l'Esther hauria mencionat en més d'una ocasió que, per ella, alguns dels problemes amb els que s'hauria topat en el món laboral tindrien a veure en què aquests atributs no s'han desenvolupat o treballat prou:

“No es fomenta prou l'emprenedoria, ens haurien d'ensenyar més a treballar les nostres habilitats”.

El GEM vincula directament la noció de desenvolupament –a nivell de països– amb la d'emprenedoria²⁹ –lideren el ranking de països que més positivament valoren l'emprenedora aquells amb un PIB nominal per càpita baix o molt baix com Burkina Faso, Egipte, Marroc, Guatemala o Jamaica, i això és valorat alhora positivament pel GEM, que veu en aquesta dada una possibilitat de generar ocupació i reduir la pobresa, i no tant un efecte que es deriva d'aquesta mateixa pobresa³⁰–. Sembla, d'alguna manera, que l'emprenedoria és a les persones “emprenedores” el que el desenvolupament era als països “en vies de desenvolupament”: es presenta com una via que, a través de les pròpies capacitats i de forma individual, permet sortir de la misèria i reduir l'exclusió social³¹. Hi ha diverses cites il·lustratives de Thatcher que ens remetent a aquesta noció de la persona emprenedora com un model a seguir i molt vinculat a la idea de progrés. Associant-se aquí també el creixement econòmic amb l'ideal de societat, l'emprenedoria seria el camí que portaria, doncs, al conjunt de la societat més a prop de la utopia; la de la llibertat. Les claus d'aquesta llibertat es troben en cadascú dels individus i, en tot cas, en la intervenció d'un Govern en el foment de les qualitats personals relacionades amb l'emprenedoria. En una conferència que Thatcher va donar en l'anomenada “Free Enterprise Week” de Londres, manifestava: “Free Enterprise provides [...] jobs, exports, wealth and inventiveness. These four—they are the basis of our prosperity. They depend on Free Enterprise”. Thatcher ha fet associacions directes entre desenvolupament o progrés i emprenedoria en altres moments. Per ella, amb la tecnologia com a aliada, el desenvolupament de les aptituds personals haurien d'aportar un benefici pel conjunt de tota la societat³². El govern hauria de

²⁹ En les informes moltes vegades apareixen, curiosament, imatges de països del Sud. Però aquesta associació és defensada de forma també explícita.

³⁰ Informe del Global Monitor Entrepreneurship 2016/2017, p. 26.

³¹ Parker, Simon (2009), p. 44.

³² En l'annex recullo algunes cites més que són força il·lustratives d'aquesta associació.

limitar-se, per Thatcher, a fomentar el desenvolupament de les aptituds personals³³. Bauman (2013), en aquest sentit, parla d'una desarticulació de la idea de progrés com a projecte comú que té lloc en el postfordisme, en què, en un ambient de total incertitud, el progrés hauria estat individualitzat, desregularitzat i privatitzat, fent referència a nocions més relatives a l'avenir individual que col·lectiu³⁴. La concepció del treball com a base per a construir el progrés domina en els paradigmes fordistes i postfordistes, però la diferència consistiria en què ara l'Estat s'ha desvinculat de la seva funció de garantir el benestar; això ho ha de fer un mateix, de manera que l'Estat invertirà, en tot cas, en fomentar les actituds necessàries per a que cadascú trobi la seva forma d'obtenir-ne. Un model que s'apropa a l'ideal de societat de Thatcher, que es basa en la llibertat i el poder individual: "Power is primarily the power of choice. Choice in small things, and in big things—the food you buy, the house you rent or the home you own; the clothes you wear or the holidays you choose. Where you invest—the risks you take". La capacitat de prendre riscos com quelcom positiu, com una manifestació més de la llibertat individual, explica també per què la gent prefereix prendre riscos, ni que això impliqui endeutar-se, i fins i tot endeutar a la família, empenent, que no pas conformar-se amb la situació laboral amb la que estan descontents. En Manel, que tenia un sou estable, semblava jugar, per un moment, amb la idea de la possibilitat d'emprendre algun dia per "alliberar-se" o realitzar-se:

"M'agradaria. Fer una feina diferent, més lliure, o no només la que fas sempre. Fer altres coses... No estar en una sola cosa. Perquè sinó t'absorbeix, t'encalles. Hi ha gent que és aquí que té feina suposo, com jo, però jo també vull estar obert a reciclar-me".

D'una forma similar a com diu Rist, Parker parla dels discursos que defensen l'emprenedoria com actes de fe:

"In fact, we still lack sufficiently firm evidence o positive spillovers from entrepreneurship... Consequently, pro-entrepreneurship arguments are often made on the basis of little more than a leap of faith" [2012: 41-42]

Al Barcelona Activa s'explicava que per fer un projecte, calia tenir, sobretot, fe. En Josep, en una presentació afirmava:

"Hi ha tres tipus de persones: el Manolo del Bombo [en referència a aquell qui sobrevaloraria els projectes], els realistes, i els cenizos [en referència a aquells qui no tindrien fe i desmotivarien els del seu entorn]. Hi ha molts cenizos, la majoria de gent us diran que esteu bojós. Us heu d'allunyar dels cenizos. Per davant de tot, heu de creure en la vostra empresa. Heu de ser realistes, però sense fe, ja us garanteixo que no fareu res".

³³ Thatcher a la conferència de la Free Enterprise Week (1975): Fundació Margaret Thatcher (<http://www.margaretthatcher.org>)

³⁴ Veure annex.

Tot això ens remet a la noció de somni que, objecte d'aquesta fe, ha resultat central en els discursos dels informants a l'hora d'explicar la seva motivació o interès per l'emprenedoria.

EL SOMNI: UNA PROMESA ETERNA

Idealització i discurs mític

Tant pels discursos i informes que he pogut llegir com pels relats dels informants, diria que l'emprenedoria es valora en termes més aviat ideals o conceptuals¹: es presenta com quelcom beneficiós per si mateix. En definir-se, el mateix consorci del GEM diu que: It is (also) an ever-growing community of *believers* in the transformative benefits of entrepreneurship¹.

Quan t'inicies a les càpsules del Barcelona Activa, no et garanteixen que el teu projecte sigui exitós. Més aviat al contrari, t'asseguren que el més probable és que fracassis en l'intent. Els informants semblaven conèixer les dificultats que comporta emprendre: inversió de tots els recursos de què un disposi (de temps i monetaris, ni que això impliqui l'endeutament) a canvi de cap garantia. Què és, doncs, el que fa que, tot i així, algú es pugui interessar per l'emprenedoria? Tal com hem dit, l'interès per emprendre tot sovint sorgeix de la necessitat mateixa d'ocupar-se. Però això no era el que, en un primer moment, explicaven els informants.

Tant al llarg de les entrevistes com dels seminaris, un somni personal, com ho feia el progrés amb el desenvolupament, apareixia com el màxim validador de les aspiracions emprenedores, el nucli dur de l'emprenedoria que mobilitza la fe. Aquesta noció de somni actua com una frontissa que connecta l'individu amb un ideal d'èxit i realització, que s'estén a un imaginari col·lectiu, i és totalment acceptada i utilitzada en les càpsules. En termes de Thatcher: "Beyond these benefits, priceless in themselves, free enterprise has enabled the creative and acquisitive urges of man to be given expression in a way which benefits all members of society³⁵".

És aquest somni i fe individuals el que ha de traduir-se en aportacions per la resta de membres de la societat. D'una manera similar a com passaria amb el mite zuñi, el desenvolupament o progrés personal s'assimilen amb el desenvolupament o progrés del conjunt de la societat a través de la noció d'emprenedoria, a la vegada que la noció de progrés és individualitzada. Això dota l'emprenedoria d'una idealització tant a nivell individual com col·lectiu. En aquest sentit, l'emprenedoria presenta un cert caràcter mític: configurat a través de l'individualisme, aquest somni es presenta com una "força" que, en termes de Dumont, genera "individus-fora-del-món", independents, autònoms i desvinculats de la totalitat social³⁶. El caràcter mític i ideal no afecta només l'emprenedoria sinó tots aquells qui volen

³⁵ Thatcher, *ibídem*.

³⁶ Dumont, Louis (1987)

participar d'ella. Així, l'emprenedoria queda adornada amb tot un llenguatge relatiu a l'èxit, les aventures i els somnis que s'activa tots els seminaris. El somni esdevé un element central en totes les experiències i, de fet, en tots els seminaris apareix com un factor fonamental si es vol arribar a l'èxit. L'Albert que afirmava que s'havia de "desdramatitzar el projecte emprenedor", m'assegurava:

"En Bill Gates va començar com tu o com jo".

Els referents sempre són grans històries d'empreses que haurien estat conegudes per tothom, però que van començar amb un somni. Aquest somni no és mai, necessàriament, una situació o fita específica. Thatcher ja hi hauria reflexionat: "I do not know anyone who has got to the top without hard work. That is the recipe. It will not always get you to the top, but should get you pretty near". Llobera plantejava que, en la modernitat, es tendeix a idealitzar l'Estat-nació³⁷. Però quan aquest Estat-nació ja no garantiria el benestar dels individus, l'emprenedoria sembla aparèixer com una nova via per assolir aquest ideal de progrés individualitzat. En aquest punt, els ideals ja no depenen més dels desitjos col·lectius; ara ja només depenen de les idees, les aptituds i la sort d'un mateix. El somni individual es confon amb una idea de bé comú, i n'hi ha tants com persones. Thatcher seguia: "People think that at the top there isn't much room. They tend to think of it as an Everest. My message is that there is tons of room at the top"³⁸. Per altra banda, la importància de la noció de somni no rau en la concreció en els plantejaments –de fet, un somni vertader no s'hauria de poder complir mai–, sinó en què el potencial del somni és absolut (en "profunditat" –es pot somiar tot– i en "extensió" –tothom pot somiar–). Aquesta noció de somni permet fins i tot integrar de forma voluntària el fracàs i el risc –traduïts molts cops en importants endeutaments– en les seves experiències i expectatives. A la vegada, també s'estaria acceptant la possibilitat que algú pugui quedar exclòs d'aquest ideal a la pràctica, doncs molts pocs aconsegueixen crear una empresa amb beneficis i repercussió social a llarg termini. A canvi, però, tothom pot participar d'aquest ideal o somni. En Pere no volia emprendre, però com si no acabés de descartar la possibilitat, em deia que "fracassa la gent que no intenta coses".

L'emprenedoria pot comprendre's en aquest punt com un discurs mític que, en termes de Lévi-Strauss, "pot evolucionar segons les lleis que li són pròpies ajustant-se... a la infraestructura tecnològica de cada societat"³⁹. Aquesta capacitat d'adaptació del discurs mític és el que permet, una i altra vegada, abolir les contradiccions viscudes en les experiències de les persones –"la pèrdua de sentit en la modernitat" o "l'alienació de la persona en el capitalisme tardà", per Berger i Luckmann⁴⁰–, per per reorientar-les, sempre, cap a un nou ideal. Amb una afirmació contundent, en un seminari, en Josep afirmava:

³⁷ O considerar-lo com un Déu. Llobera, Josep (1996)

³⁸ Thatcher, *ibídem*.

³⁹ Haidar, Julieta (1990), p. 164

⁴⁰ Berger, Peter, i Luckmann, Thomas (1997) p. 107.

“La crisis no es culpable nunca, es el desencadenante de algo, pero el culpable eres tú. [...] En estas situaciones, depende de ti saber aprovechar o no las circunstancias”.

El desencantament

En una ocasió, però, vaig poder parlar amb alguna persona que ja havia emprès i que ja no seguia acudint al Barcelona Activa. L'emprenedoria, per la Patrícia, una dona divorciada de 52 anys amb dues filles joves, que ha iniciat una productora de contingut web i de publicitat junt amb dos socis més, gairebé desitjava, lluny dels ideals, “*desemprendre*”. La seva mirada era molt més crítica que la d'aquells qui tenien pensat emprendre. Amb un to de cert desengany, afirmava:

“Sempre tenim una certa esperança. Jo no m'ho crec. Amb tot allò positiu, ho disfressen d'una manera com si fóssim els elegits. Però a nosaltres no ens ha donat mai un duro ningú. Això m'ha perjudicat la salut, la qualitat de vida... Però mentrestant hem estat entretinguts. Hi ha tota una parafernàlia... Però no ens han ajudat. És un món molt cruel. Pareu de dir aquesta paraula [en relació a l'emprenedoria], com si fos el gran descobriment! [...] Ajudar-te no t'ajuden, però això sí, et diuen que aneu als amics, als familiars, als que són a la vora... [a buscar finançament] Sento que ens narcotitzen”.

Després d'això em deia, repetidament, que ara preferiria estar treballant en una empresa que no fos pròpia. D'alguna manera, aquesta experiència hauria transcendit aquest ideal de l'emprenedoria. Degut al desencantament que semblava mostrar, els discursos positius de l'emprenedoria no semblaven tenir més eficàcia sobre ella. Per tant, aquesta experiència és interessant per mostrar com el caràcter mític i l'eficàcia del somni en els discursos de l'emprenedoria només són efectius en un context específic i durant les fases prèvies a emprendre.

CONCLUSIONS

Generalment, malgrat reconèixer els inconvenients que comporta emprendre –gran inversió ja sigui a nivell monetari com de temps, de vegades endeutament, pocs beneficis a curt termini i poques probabilitats d'evitar la fallida de l'empresa abans dels tres anys– els informants valoraven molt positivament l'emprenedoria. L'interès per l'emprenedoria responia sempre a la voluntat o necessitat de trencar amb les condicions laborals i econòmiques desfavorables en què es trobaven o s'havien trobat els informants, com situacions d'atur persistent (de vegades fins que aquest vencia) o llargs historials d'ocupació marcats per la inestabilitat i la precarietat. Per aquest fet, i perquè la majoria se

situaven entre els 40 i els 55 anys d'edat, tots es trobaven o s'havien trobat (inclòs un dels ponents) en situacions de vulnerabilitat social⁴¹. Per comprendre les percepcions que es tenien de l'emprenedoria és necessària una mirada holística i retrospectiva: l'emprenedoria era molt positiva en contrast amb tot allò viscut fins al moment. Tot sovint, aquesta es presentava com l'única forma d'intentar aconseguir una font d'ingressos de forma activa. Aquestes experiències personals encaixaven en un panorama més global en què l'emprenedoria hauria sorgit com a resposta a problemes i canvis estructurals en les economies. Els discursos de l'emprenedoria del Barcelona Activa re-inclourien els individus en un imaginari del que havien estat exclosos: el de la confiança i seguretat socials. L'emprenedoria s'hauria presentat com una alternativa molt atractiva especialment després de la crisi del 2008 en què, davant dels alts nivells d'atur, apareix com un tipus de solució en forma d'autoocupació. Des d'aleshores, cada cop hi ha hagut més inversió pública al Barcelona Activa. Aquesta tendència sembla remetre'ns, almenys, als anys 1980 quan, després d'un seguit de transformacions econòmiques, l'emprenedoria ja hauria començat a agafar pes a nivell global com una via per fer front als alts nivells d'atur persistents sense abandonar les inclinacions des-intervencionistes de les polítiques Estatals. L'emprenedoria com a concepte, d'una forma similar a com ho feia el desenvolupament⁴², opera tant sobre els imaginaris individuals com col·lectius. S'acompanya d'uns discursos de caràcter mític que situen en l'individu la capacitat i alhora la responsabilitat de garantir el propi benestar i presenten l'emprenedoria com quelcom beneficiós per si mateix, tant a nivell individual com a nivell col·lectiu, malgrat les dades sobre l'emprenedoria siguin molts cops negatives. Un dels arguments principals a favor de l'emprenedoria és que crea ocupació⁴³. Però si és una dada (re)coneguda que la major part d'empreses fan fallida abans dels tres anys, ni tan sols aquest argument té massa pes: es crea ocupació, però de forma temporal –no se soluciona, per tant, el problema de base–. Els arguments a favor de l'emprenedoria, però, segueixen tenint gran eficàcia sobre les persones perquè tot sovint, l'interès per emprendre és fruit d'una necessitat, la d'autoocupar-se per sortir d'una situació de desemparament. Davant les xifres sobre les possibilitats de fracassar i el profund desemparament, el principal mobilitzador de l'esperança és la noció del somni. És per això mateix que els discursos sobre els beneficis de l'emprenedoria se situen simplement en el pla d'allò conceptual, i no de la pràctica. El principal benefici de l'emprenedoria és que et fa partícip d'ella mateixa. Per altra banda, el somni individual és assimilat amb el bé comú. El progrés col·lectiu s'individualitza, i queda encapçalat per la figura de l'emprenedor. En aquest sentit, les instal·lacions del Barcelona Activa es presenten pels usuaris com espais de re-significació d'experiències, probablement abans que de creació d'empreses i empresaris. Això explica que la major part d'usuaris del Barcelona Activa no vulguin emprendre. L'emprenedoria opera més en els

⁴¹ Tania Toffanin descriu en un paràgraf la situació general en que s'emmarcarien aquests casos. Veure annex.

⁴² Com passava amb el desenvolupament, ha de ser la innovació la que proveeixi una ruta que et porti lluny dels límits de la pobresa i l'exclusió

⁴³ Segons el GEM.

imaginariis que en la vida material i pot entendre's, en aquest sentit, com un mitjà d'acceptació d'allò que abans era impensable, com és ara el fracàs, la possibilitat d'arribar-se a endeutar o les pròpies experiències de misèria⁴⁴.

Amb tot, voldria destacar que l'emprenedoria no em sembla un fet negatiu de per sí. Existeixen treballs d'emprenedoria social molt interessants, i una part de les càpsules del Barcelona Activa estan enfocades a la creació d'aquest tipus d'empreses. Però de vegades, com es dedueix que podria estar passant amb el projecte *Serdomas Sistemas*⁴⁵, fins i tot aquests projectes d'emprenedoria social podrien estar fomentant, seguint les tendències generals, la desinversió social i la privatització de serveis públics a través de la mateixa inversió pública en projectes privats. S'ha de tenir en compte, doncs, l'impacte social *global* d'aquestes empreses. Tant gran part dels discursos com les narratives dels informants suggereixen que l'emprenedoria gaudeix d'un idealisme perillós, que desdibuixa el seu marc per passar a concebre'l com l'única via possible per fer front a la precarietat, l'atur i el descontentament en el món laboral. Així com no és negativa en si, l'emprenedoria tampoc és essencialment positiva; tot depèn el seu context. Sí que m'aventuro a dir, però, que els beneficis d'aquesta poden ser dubtosos quan, en primer lloc, els efectes del foment de l'emprenedoria no es tenen en compte en un context més global que contempli les transformacions en les polítiques i les possibles alternatives a la tendència dominant de la inversió en el sector privat en detriment de la inversió social. I, en segon lloc, quan es fomenta l'emprenedoria i aquesta implica un risc especial – com la de capitalitzar l'atur, una de les propostes que es treballen a l'agència per “autofinançar” l'empresa– sobre persones que es troben o s'han trobat en situacions de vulnerabilitat social –que, precisament, semblen conformar la part majoritària del gruix d'usuaris del Barcelona Activa–. Amb tot, amb la meua experiència em vaig topar amb un relat més crític, que acabava de tancar l'experiència completa de l'emprenedoria: el d'algú que sí que havia començat a emprendre⁴⁶. El seu relat representava un punt de ruptura en relació a tota la resta d'aquells qui no havien emprès. Aquesta em sembla una línia d'investigació interessant que en aquest treball ja no podré seguir. Amb aquest estudi he intentat traçar les condicions en les que s'ha configurat aquest concepte i fenomen. Però, sobretot, he intentat reflexionar sobre els efectes d'aquest sobre les vides, les concepcions i les actituds dels individus que s'interessen per l'emprenedoria. Les experiències prèvies i posteriors de les persones abans i després d'emprendre, contrastades entre elles, resulten essencials per comprendre com operen els discursos de l'emprenedoria i les seves implicacions, i penso que és en aquesta línia que s'ha de seguir aquest tipus d'investigacions. Idealment, aquestes haurien de combinar-se amb investigacions d'aquelles dades generals –estadístiques, econòmiques, històriques– que ja escapen a

⁴⁴ Giddens, a *Modernidad e identidad del yo*, estableix aquesta recerca de coherència entre experiències passades i presents com quelcom central en la configuració de les identitats modernes. Veure cita a l'annex.

⁴⁵ Veure annex.

⁴⁶ Veure annex.

l'etnografia per tal d'oferir un profund anàlisi de les possibilitats i els efectes de l'emprenedoria tant en les vides de les persones a nivell individual com a nivell col·lectiu o social.

ANNEX

Figura 1

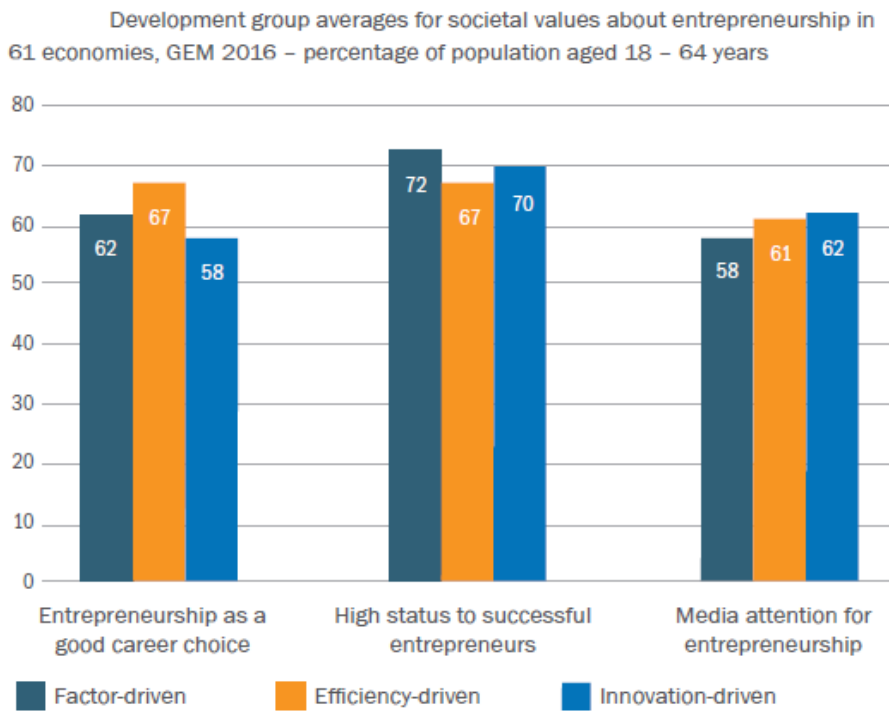
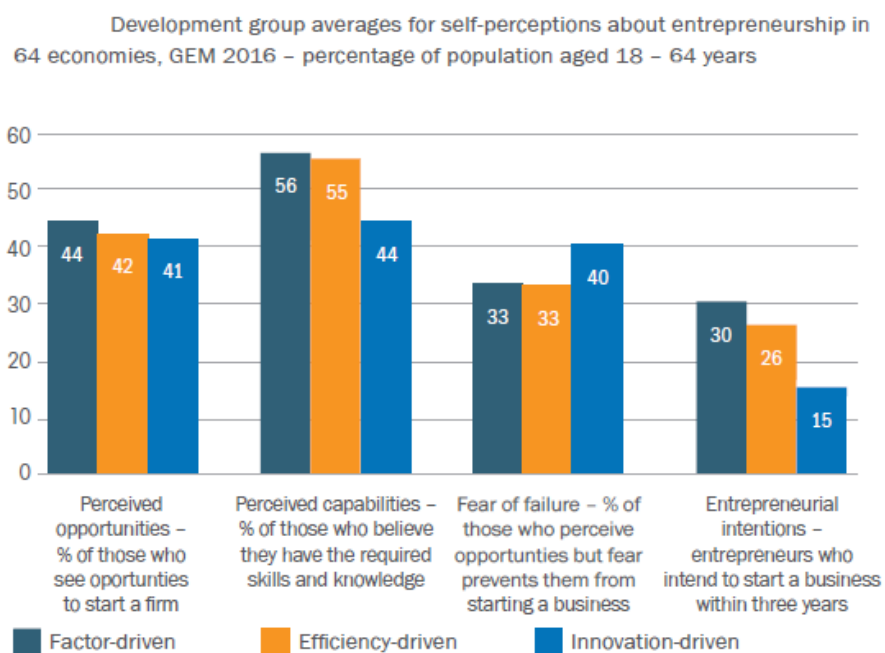

Figura 2

Les percepcions positives en relació a l'emprenedoria són superiors a les intencions d'emprendre de forma més o menys immediata.

Font: Informe del 2016/2017 del Global Entrepreneurship Monitor, pp. 18-19.

Figura 3

Table 8.2 Average level (and dispersion) of self-employment levels between 1974 and 1994, per country

Country	Average disp.	Country	Average disp.	Country	Average disp.
<i>Nordic:</i>		<i>Anglo-Saxon:</i>		<i>(Greco-) Latin North</i>	
Denmark	7.6 (2.8)	(Europe)		Belgium*	10.5 (1.7)
Finland	5.7 (3.7)	Great Britain	8.6 (5.3)	France	9.5 (2.6)
Netherlands	8.7 (2.0)	Ireland	10.2 (3.4)	Luxembourg*	7.8 (4.3)
Norway	8.8 (1.6)	(outside of Europe)		<i>(Greco-) Latin South</i>	
Iceland	8.4 (5.7)	Australia	13.8 (3.5)	Greece	18.6 (2.8)
Sweden	6.7	Canada*	8.6 (3.7)	Italy	16.1 (4.0)
<i>Germanic</i>		New Zealand	13.3 (6.7)	Portugal	11.9 (9.5)
Austria	5.9 (1.3)	USA	9.9 (1.5)	Spain	15.5 (2.9)
W. Germany	6.8 (1.5)			<i>Asia:</i>	
Switzerland*	9.8 (0.9)			Japan	11.2 (2.8)

Notes:

Dispersion refers to the absolute difference between the minimum and the maximum level of self-employment in the period 1974-94.

* Has multiple official languages but grouped based on results of cluster analysis on Hofstede's cultural indices.

Referències

9. Els ingressos de la Generalitat suposen el 12% dels ingressos. Un 7% recolliria ingressos “per gestió”, “altres ingressos” i “aquells provinents d’altres institucions”, mentre que els ingressos de la Unió Europea no s’especifiquen, ja que s’explica que s’haurien reduït molt respecte l’any anterior, degut a la finalització d’un programa anomenat FEDER (Fons de Desenvolupament Regional Europeu) 2007-2013. Tot i així, la despesa executada per l’Agència de Desenvolupament Econòmic i Local de l’Ajuntament el 2016 hauria estat un 37% superior respecte l’any anterior, que respondria al reforç de les polítiques actives d’ocupació

17. Per Landström, aquesta visió arribaria a repercutir en certa manera en la producció acadèmica d’estudis de les vertaderes relacions entre l’emprenedoria i els factors socials més amplis. En relació a aquest fet, com si avui encara en poguéssim trobar seqüeles, Parker explica que, malgrat hi hauria la presumpció generalitzada entre emprenedors i petites empreses que l’emprenedoria és de per si “una cosa bona”, els economistes són una mica escèptics. Alguns fins i tot creuen que hi ha massa emprenedoria, i que els governs haurien d’equilibrar les seves polítiques en una altra direcció, desencoratjant l’emprenedoria. Malgrat tot, els arguments crítics serien molt menys familiars, i quedarien per l’autor molt més confinats en la comunitat d’economistes. Les idees positives en relació a les petites empreses i l’emprenedoria són molt esteses també al Barcelona Activa.

Alguns d’aquests arguments des-encoratjadors de l’emprenedoria són els de Web (1987), que indicaria que hi ha massa inversió per part d’emprenedors -els emprenedors inicien projectes els beneficis socials dels quals no cobreixen el cost dels recursos que utilitzen-, però que tot i així hi ha

una informació asimètrica que permet que, malgrat tot, hi hagi subsidis. Aquesta sobre-inversió s'exacerbaria quan els emprenedors són sobre-optimistes. Molts emprenedors acabarien arruïnant-se a ells i les seves famílies, amb el que Adam Smith anomenaria: "la presumpció arrogant que la major part dels homes tenen sobre les seves capacitats (43)". És fins i tot sorprenent saber que aquest és un argument crític que molts cops els mateixos emprenedors coneixen i reconeixen: al Barcelona Activa, que només iniciar una empresa has d'hipotecar-te i que la major part de les empreses, tot i així, fracassen, són dades que s'expliquen des del primer seminari. Però Parker destaca com, en general, comunament es diu que l'emprenedoria genera beneficis substancials a la resta d'economia i societat intensificant la competitivitat, promovent la innovació i el coneixement. Aquests arguments⁴⁷ serien molt usats quan es volen posar en pràctica polítiques governamentals pro-emprenedores. Per l'autor falta evidències sobre externalitats específiques, especialment quines són, com es generen, qui les genera, quin és el seu valor, com poden ser alimentades. Afirmar que la relació entre l'emprenedoria i el "benestar" social no hauria estat prou abordada. L'autor també critica que es doni per suposat que s'ha de relaxar la regulació per part dels governs per promoure l'emprenedoria, però que no s'hagin fet estudis sobre com afecta la regulació a aquesta.

20. La raó per Jonsson va ser que el New Labour va quedar atrapat en el nou règim de taxes de Thatcher, sense augmentar l'impost sobre la renda o la càrrega impositiva sobre les rendes més altes, ni tampoc es va mirar de refrenar la cultura dels bonus excessius en els alts càrrecs.

Per l'autor, el Labour Party hauria ajustat la seva "ideologia" en implementar la "New Labour's" "Third Way". Com molts Thatcheristes clamaven, "there was no turning back". No es van renacionalitzar les indústries ni els serveis públics, ni es va abandonar la política de contractació, ni tampoc es van canviar les estratègies de la New Public Management en el sector públic –que consistia en gestionar el sector públic seguint models d'empreses privades–Tot seguit, el conjunt de partits socialdemòcrates europeus haurien seguit la mateixa línia d'adopció o indulgència en relació a les polítiques neoliberals.

26. Landström afirma que, d'alguna manera, el model Keynesià que tractava amb fluctuacions cícliques i l'economia pública, hauria estat qüestionat a favor del que anomena una "idnoologia pro-market" fins arribar a tenir influència sobre el món acadèmic, que no produiria la crítica suficient als discursos dominants d'aleshores, representats per Thatcher al Regne Unit i Europa i Reagan als EEUU (60).

32. Thatcher reconeixia la tecnologia com una aliada tant del desenvolupament com de l'emprenedoria, i a través d'aquesta associava directament els dos conceptes:

New technology is the true friend of full employment; the indispensable ally of progress; and the surest guarantee of prosperity.

⁴⁷ Presents en moltes obres; no me'ls he pogut llegir tots. Veure annex.

There might be new technology, but technological progress itself was nothing new - and over the years it had not destroyed jobs, but created them.

Free enterprise has been the engine which created the wealth which freed hundreds of millions of people from the day-long struggle; every day a battle merely to keep body and soul together.

It has enabled the arts to flourish. And to become, not just the preserve of the rich, but to be enjoyed by men and women from every walk of life.

It has created the wealth to finance science and technology; to continue the struggle to overcome the scourges of poverty and disease (not least in the third world).

Beyond these benefits, priceless in themselves, free enterprise has enabled the creative and acquisitive urges of man to be given expression in a way which benefits all members of society.

Font: Fundació Margaret Thatcher. <http://www.margaretthatcher.org/>

34. Bauman proposa el concepte de “confiança en el progrés”, és a dir, del present en si mateix, en contraposició al concepte d’incertitud, com els punts que més caracteritzen i per tant més fan diferir les dues situacions. El que per l’autor constitueix aquest punt de ruptura entre els diferents moments es podria resumir, potser, amb la idea d’una simple descomposició del “romanç de la modernitat” degut als canvis que suposadament han partit amb les condicions del capitalisme pesat.

41. Tania Toffanin descriuria en un paràgraf la situació general en què s’emmarquen els casos d’estudi sobre l’emprenedoria: aquesta es pot entendre com una nova forma d’ocupació en el marc de processos de des-industrialització –que afecten les indústries de manufactura–, noves tecnologies, la desregulació de la llei laboral i la introducció de nous contractes laborals marcats per una alta inestabilitat i una precarietat creixent

A Jubany, Olga i Perocco, Fabio (2015) p. 39.

44.

“La crónica de la identidad del yo se ha de configurar, transformar y mantener reflejamente en relación con las circunstancias de la vida social, rápidamente cambiantes, a escala mundial. El individuo ha de incorporar a sus compromisos locales información procedente de una multiplicidad de experiencias mediadas, de tal manera que consiga conectar proyectos futuros con experiencias pasadas de forma razonablemente coherente” [Giddens, 1995: 272]

45. Exemples d’aquests projectes es descriuen a Fernández, M. Teresa; Fernández- Ardavín Martínez, Ana; Berenguer Herrero, David (2012) “Promotion of Social Entrepreneurship through Public Services in the Madrid Region: Successful Aspects.” Es tracta de projectes d’emprenedoria social impulsats a través d’incubadores públiques de Madrid. Un dels projectes, el *Serdomas Sistemas*, que ofereix serveis a domicili d’atenció a persones que pateixen l’Alzheimer, resulta especialment interessant ja que hauria sorgit, precisament, de la falta d’atenció envers la qüestió per part de les

administracions públiques (780). Projectes com aquest mostren com projectes d'emprenedoria social poden acabar esdevenint formes de privatització de serveis que podrien ser públics.

46. L'informant, malgrat ja no es trobava dins la comunitat del Barcelona Activa, sí que l'havia conegut a través de contactes que vaig fer allà, i em va semblar que podia ser interessant (i gairebé necessari) incloure el seu relat com a persona que ja havia "creuat la línia" per esdevenir empresària.

47. La bibliografia amb arguments a favor de l'emprenedoria em resultaven molt més fàcils de localitzar que la d'arguments crítics. Alguns exemples: Powell, B. (2008) "Making Poor Nations Rich: Entrepreneurship and the Process of Economic Development", Audretsch, David B; Grimm, Heike; Wessner, Charles (2005). *Local Heroes in The Global Village: Globalization and New Entrepreneurship Policies. International Studies in Entrepreneurship*. Vol. 25.)

BIBLIOGRAFIA

AUDRETSCH, David B; HEIKE Grimm; WESSNER, Charles (2005). *Local Heroes in The Global Village: Globalization and New Entrepreneurship Policies. International Studies in Entrepreneurship*. Vol. 25., USA, Springer.

BAUMAN, Zygmunt (2013) *La Cultura en el Mundo de la Modernidad Líquida*, Ciudad. Autónoma de Buenos Aires, S.L. Fondo de Cultura Económica.

BERGER, Peter i LUCKMANN, Thomas (1997) *Modernidad, Pluralismo y Crisis de Sentido. La orientación del hombre moderno*, Barcelona, Paidós.

BROWN, Terrence E. i ULIJN, Jan (2004) *Innovation, Entrepreneurship and Culture : The Interaction between Technology, Progress and Economic Growth*. Cheltenham : Edward Elgar, Massachusetts, Edward Elgar Publishing Inc.

DUMONT, Louis (1987) *Ensayos sobre el individualismo*, Madrid, Alianza Editorial.

FERNÁNDEZ, M. Teresa; FERNÁNDEZ-ARDAVÍN, Ana; BERENGUER, David (2012) "Promotion of Social Entrepreneurship through Public Services in the Madrid Region: Successful Aspects.", Bucharest, *Amfiteatru Economic Journal*, 14 (SPEC. ISS 6): 774–785.

GIDDENS, Anthony (1997) *Modernidad e Identidad del Yo*, Barcelona, Península.

H AidAR, Julieta (1990) *El Estructuralismo*. México, Juan Pablos Editor.

JONSSON, Ivar (2015) *The Political Economy of Innovation and Entrepreneurship*, New York, Routledge.

JUBANY, Olga i PEROCCO, Fabio (2015). *Vulnerable Workers in Times of Social Transformations*, Venezia, Edizioni Ca' Foscari - Digital Publishing.

LANDSTRÖM, Hans (2005) *Pioneers in Entrepreneurship and Small Business Research*, USA, Springer.

LLOBERA, Josep (1996) *El Dios de la Modernidad : el Desarrollo del Nacionalismo en Europa Occidental*, Barcelona, Editorial Anagrama.

O. DE CASTRO, Julio; RACHIDA, Justo; MAYDEU, Alberto (2008) *La Naturaleza Del Preceso Emprendedor En España En El Contexto Internacional*, Bilbao, Fundación BBVA.

PARKER, Simon (2009) *The Economics of Entrepreneurship : What We Know and What We Don't*, Hanover (USA), Now Publishers Inc.

PAYNE, Lester (1982) [1974] *British Entrepreneurship in the Nineteenth Century*, Hong Kong, The Economic History Society 1974.

PÉREZ, Iñaki (2014) *Entrepreneurship as a Euphemism for Self-Employment.*, Las Rozas de Madrid, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*.

POWELL, Benjamin (2007) *Making Poor Nations Rich: Entrepreneurship and the Process of Economic Development*, a *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, California, The Independent Institute.

RIBEIRO, Gustavo (2007) *Poder, Redes e Ideología en el Campo del Desarrollo*, Bogotá, Colombia, Tabula Rasa, No. 6 pp. 173-193.

RIST, Gilbert (2002) "El Desarrollo: Historia de Una Creencia Occidental." Madrid, *Los Libros de La Catarata*, 13–18.

WACQUANT, Loïc (2009) *Castigar a los Pobres: el Gobierno Neoliberal de la Inseguridad Social*, Barcelona, Gedisa.

Recursos electrònics

Global Entrepreneurship Research Association (GERA) (2017) *Global Entrepreneurship Monitor. 2016/2017 Global Report* [en línia] <file:///C:/Users/Usuari/Downloads/gem-2016-2017-global-report-web-version-updated-210417-1492789938.pdf>